

Seniausias literatūrinis darbas apie Nemuną

Steponas Kolupaila¹

Ligi 16-jo amžiaus Nemuno vardą kartais sutinkame vairiuose geografiniuose Rytų Europos aprašymuose. Štai kelios citatos:

1) Krokuvos kanauninko *Matthia Miecchów* (1456—1523) — *Descriptio Sarmatiarum Asianae et Europianae et eorum, quae in eis continentur, auctore Matthia Miecchów, Artium et Medicinae doctore, canonico Cracoviensi; Cracoviae 1521:*

Fluvii Lithuaniae. Vilia... cum alio fluvio minori, Vilna dicto, ... unaque ad magnum fluvium Niemen influunt. Niemen autem fluvius valde flexuose decurrit, naves defert et merces: post castrum Kowno in mare Prutenicum cadit.

(Lietuvos upės: Vilija su kita mažesne upe, vadinama Vilnia, kartu teka didelę upę Nemuną. Nemuno upė teka labai vingiuota, neša laivus ir prekes; žemiau Kauno tvirtovės teka Prūsijas).

2) Baronas *Zigmantas Herbersteinas* (1486—1566) — *De Lithuania; Sigismundus*, liber baro in *Herberstein*; Basileae 1549:

Velia autem fluvius aliquot infra Vilniam milliaribus, Crononem influit. Cronon autem ... Prutenos que populos ... a Samogitis, eo loci, quo Germanicum mare illabitur, dirimit; ubi est oppidum Mumel. Nam Germani Chrononem Mumel, patrio vero vocabulo Nemen appellant.

(Vilijos upė kelias mylias žemiau Vilniaus teka Kron (Nemun). Kronas atskiria Prūsų tautą nuo Žemaičių ligi tos vietos, kur teka Vokiečiai; čia yra Mumelio (Klaipėdos) miestas. Todėl vokiečiai vadina Kron Mumeliu, o tikras jo vietinis vardas yra Nemunas).

Užtat tikrąsias joms sudaro laimingai užsilikęs Silezijos poeto *Adamo Schroeterio* lotyniškoms eilėmis parašytas iškilmingas veikalas:

„*De Fluvio Memela Lithuaniae qui cura et industria Generosi ac Clarissimi viri Domini Nicolai Tarto, navibus permeabilis factus est. Carmen elegiacum*“. Authore *Adamo Schroethero* Silesio. Cracoviae MDLIII (1553).

¹ Platesn redakcija šios paskaitos atspausdinta 1939 m. „Sotere“. — Red.

Ši „elegiškoji giesm“ buvo išspausdinta Krokuvoje 1553 metais Lazaro, Andriaus s naus, spaustuv je; tai — maža knygut : 19,5X15 cm, 15 puslapiai .

Antr kart tas darbas buvo atspausstas dideliame Lenkijos ir Lietuvos istorijos versmi rinkinyje:

Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Scriptorum quotquot ab initio Reipublicae Poloniae ad nostra usque tempora extant omnium Collectio Magna ordine chronologico digesta ob exemplarium raritatem iterumque typis exscriptorum suppeditante celeberrima Bibliotheca Zalusciana edidit varias annotationes adiecit ac praefatus est L a u r . Mizlerus de Kolof. Varsaviae, t. I — 1761, t. II — 1769.

Pirmajame tome ištisai perspausdintas visas Schröterio veikalas.

M s Universiteto biblioteka neturi nei originalo, nei Mizlerio „Kolekcijos“. Bet jos direktorius, prof. V. Biržiška, maloniai pad jo paskolinti abudu leidinius iš kit bibliotek . Schroterio original paskolino Jogailoni Universiteto biblioteka Krokuvoje, Mizlerio rinkin — Batoro Universiteto biblioteka Vilniuje. Laikau malonia pareiga pareikšti visoms trims bibliotekoms už ši param nuoširdži pad k .

KAS BUVO TASAI SCHRÖTHERIS?

Kiek pavyko rasti žini , Adomas Schrötheris, gim s 1525 metais Nissoje, Silezijoje, baig mokslus Krokuvos akademijoje ir galutinai sik r Lenkijoje. Vis gyvenim paaukojo mokydamas jaunim ir „apdainuodamas“ krašt ir jo žymius asmenis. Mir 1572 metais, kaip pripažintas ir laurais pagerbtas poetas. Svarbiausi jo darbai, rašyti lotyniškomis eil mis, šie:

- 1) Elegiarum Liber I item epigrammatum Liber I.
- 2) Regni Poloniae Salinarum Vieliciensium iucunda ac vera descriptio, Carmine elegiaco. Krokua 1565. (Apie druskos kasyklas Veli koje).
- 3) De Natali Jesu Christi Salvatoris nostri carmen saphicum. Krokua 1555.
- 4) Fluvio Memela Lithuaniae.

Skaitant Schröterio veikalus, galima susidaryti sp d apie tas s lygas, kuriose teko kurti 16-jo amžiaus poetui. Nors pats jis pasirašo „poëta laureatus et philosophus“, per visus darbus „raudonu si lu“ eina nepaprastas nusizeminimas, kinietišškai iškeliami kad ir menki svetimi nuopelnai. Matyti, tam poetui teko gyventi didik dvaruose ir b ti j „dvaro dainiumi“. Ir elegija apie Nemun parašyta ne pa iam Nemunui, bet išgarsinti vienam poeto mecenatui, jam pavesto Nemuno vagos va-

lymo proga. Tas mecenatas — Generosus ac clarissimus vir Dominus Nicolaus Tharlo de Sczekarzowicze, Signifer Praemisliensis, S. M. R. Aulicus Haeredi in Arce Laski. Jis iškeliamas padanges už nepaprasto svarbumo žyg, lyginam su didžiausi istorijos didvyri laimėjimais.

KAS BUVO TARLA?

Apie t didvyr daug sunkiau gauti žini, kaip apie nužemintai kukl poet. Kilni j lenk didik genealogijos rinkiniuose (pvz., Herbarz Polski, K. Niesieckio, Leipzig 1842, t. IX) randame, kad Andrius Tarla, Lwowo karuža, tur jo 4 s nus, vien iš j Mikaloj, kuris buvo Peremyšlio karuža, gavo palikim Laški dvar ir, dvarininko Górnickio liudijimu, buvo mokytas ir „lygios tarenos“ žmogus. Yra žini, kad Mikaloj Tarl žmon s vadino „Hlawa“ (ukrainiškai — galva).

Schröteris, tarp kitko, sako apie Tarl :

„Multorum mores, multas quod vidit et urbes,
Et didicit linguis quatuor ille loqui“.

(. . . pažino daugelio taut paproius ir mat daug miest, išmoko kalb ti net keturiomis kalbomis ...).

Jonas Czermskis 1571.VI.5 raš iš Krokuvos istorikui Martinui Kromeriu, tada Varmijos vyskupijos koadjutoriui:

„Ponas Mikalojus Tarla, Peremyšlio karuža, praš Bavarijos kunigaikšt išleisti jo k 400 amatinink su šeimomis; tie žmon s jau nuvažiavo per Krokuv“.

Tuo tarpu apie Tarlo s atliktus Nemune didelius darbus neužsimena n vienas istorikas ar kronikininkas. Visai teisingai tvirtina Schröteris savo veikalo žangoje, skirtoje savo mecenatui:

„Sunt enim multi et magni viri, qui multum virtute prudentia, magnisque animi et corporis dotibus valuerunt, ut vel magnum etiam praesentent Achillem, quorum memoria, ob hanc unicum saltem causam, quod literis et sacro Musarum praeconis non comprae-hensa est, omnino intercidit“. (Buvo juk daug didvyri, kurie tiek pasižym jo savo dorybomis, išmintimi, dideliais sielos ir k no gabumais, kad gal t pralenkti didj Achill, ta iau atsiminimas apie juos visai išdilo d l šios vienintel s priežasties, kad jie nebuvo paženklinti raštais nei pagarsinti menu — „m zomis“).

KOK DARB ATLIKO TARLA NEMUNE?

Nemun valyti r vose nuo akmen buvo m ginta, kiek sp jama, dar 14 amžiuje. Nemunas visada

„Inuius hie semper, nec navibus utilis ullis
Et propter rupes et fera saxa, fuit“ —

(ia buvo be kelio, netinkamas jokiems laivams d l savo r v ir lauki-
ni uol).

„Hune aggressus erat Heroum maximus ordo,
Tentavit durum quisque laboris onus.
Pervius at postquam, nullaque meabilis arte
Visus, opus fortes destituerat manus..

(J puol ištisos eil s didvyri , kiekvienas m gino sunk j darb . Po to,
kai jis pasirod jokiomis priemon mis nenuveikiamas ir nepraeinamas,
teko laukti narsi rank ...).

Karalius Žygimantas Augustas, savo patar j , Lietuvos ministr , pa-
skatintas, paved darb atlikti gabiam savo valdininkui Tarlai.

„Ecce, potens, quo se gens fert Tartovia claram,
Tarto, sui studium pectoris omne parat,
Pectoris omne parat studium, vigilique labore,
Naturae solidum frangere tentat opus“.

(Štai galingasis Taria, garsios gimin s atstovas, apm sto visus sunkumus
ir m gina temptu darbu pažaboti dideles gamtos kli tis, nors kiti abe-
joja, ar tas jam pavyks. Ir Tarla laimi!).

„Memela riunc spatio liberiore fluit.
Quique prius rupes, et inutile pondus aleoat,
Nunc vehit omnimodas, navibus aptus, opes“.

(Nemunas štai teka laisvesn je vagoje. Kur anks iau jis skalavo
uolas ir kilnojo nenaudingus daiktus, dabar, tap s tinkamas laivybai, veža
ir plukdo visokeriopus turtus).

Tas darbas padar daug naudos karalystei, o ypa lietuviams: Et
Quantum Litauos utilitate iuvat!

O Tarlai r p jo ne vien pelnas:

„Quantum vis famam tanta virtute paratam
Non ullo pretii tempore vincet honos“.

(Medžiagin s vert s garb niekuomet nenugal s didele dr sa gyto aukšto
vardo!).

vertindami Tarlos didel darb , pirkliai, kurie pla iai m naudotis
Nemunu, stato jam paminkl :

..... laudantque virum, statuuntque trophaea,
Signa per aetemos non abolenda dies“.

Ši pranašyst ne vyko: paminklas nesulauk m s dien . Akmuo pasi-
rod silpnesnis, kaip menkas popierius. Literat rinis paminklas, Schrö-
terio elegijos pavidale, pasirod kaip Horacijaus „momumentum aere
perennius“.

„Premia... multa merctur,
Dignus ob id tota posteritate legi“.

(Daug dovan jis užsipeln ir vertas užtat b ti minimas per visus ateities laikus!).

„Este nec immemores vos qui vaga rura tenetis,
Memela qua placidis labitar altus aquis“.

(Nepamirškiet j s, netikr ki valdovai, kuriuos ramiais vandenimis plau-
na gilus Nemunas!).

„Nomina Tarionis nescia mortis erunt“.

(Tarlos vardas nežinos mirties!).

Jei po keturi šimt met mes nepamiršome Tarlos ir jo darb m s Nemune, tai ne tiek jis pats tam pasitarnavo, kiek kuklus silezijietis, kurio kukli knygut tikrai nežino mirties. Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetas sutiko perspausdinti vis „elegiš k j giesm “ savo žurnale „Athenaeum“.

Schröterio k riny s parašytas, kaip klasik lotyn autori eil raš-
iai; vad. pentametru; jis gali b ti domus pastudijuoti lotyn kalbos pamokose.

KITI DOM S DARBAI APIE M S UPES

M s skaitan ioji visuomen ir kny g m g jai beveik nepasteb jo Vl. Syrok om l s „Nemuno nuo versmi iki žio i “ lietuviškojo ver-
timo, K. Bizausko atlikto ir 1933 metais išleisto („Gamtos Drauge“ ir skyrium). To veikalo autorius — žinomas lenk poetas lietuvis Liudvikas Kondratavius, tikriaus, rodosi, Kundrotas, išleido Vilniuje 1861 metais menišk Nemuno aprašym nuo aukštupio ligi Kauno ir prid jo perredaguot nežinomo dvarininko kelion s Nemunu iš Kauno Kara-
liau i dienorašt rašyt 1829 metais.

Vert jas vertina knygoje „begalin , nepaprastai gil prisirišim prie Lietuvos ir vis jos krašt “. Syrok om l s veikalas svarbus ir istorikams, nes duoda teising panemuni vaizd prieš 80—100 met .

Kitas nepaprastai domus veikalas, kuris laukia savo vert jo ir lei-
d jo — K. Tiškevi iaus Neries monografija — „Wilija i jej brzegi“, išleista Drezdene 1871 metais, dabar didel bibliografin retenyb .

Tos knygos autorius, — žymus mokslininkas ir visuomen s veik jas, — 1857 metais sureng savotišk ekspedicij , perplauk laivu vis Ner beveik nuo versmi ligi žio i ir surinko daug domios medžiagos. Darb išleido, jau autoriui mirus, rašytojas J. Kr a š e v s k i s .

Didel , dailiai išleista knyga, su originaliais piešiniais, turi graži ke-
lion s aprašym , romantišk praeities studij ir patriotišk sentencij ;

jos turinys malonus kiekvienam lietuviui d l visur pabr žto gilaus t vynn s meil s jausmo. domu, pvz., mums skaityti toki nuomon :

„Dideliame, Dievo Apvaizdos nubr žtame, krašto likimo paskyrimė keistais keliais nu jo lietuvi tautiškumas. Prieš keliasdešimt met ... savo krašte, Lietuvos universitete, kur dirbo europinio garso mokslo žmon s, geriausios valios vyrai — j mokslo siekimuose mažiausiai buvo jau iamas šalies tautiškumo pradmuo. Ten r pestingai studijuota sen , jau pamiršt , taut bei kalb istorija ... moksliskai diskutuota apie gotus ir normandus . . . , bet niekas mums nepasak , kas buvo lietuvis , iš kur jis atsirado šioje skurdžioje žem je, kaip gyveno, kuo maitinosi, kaip r d si, kokie buvo jo papro iai, kok jis tur jo supratim apie Diev , kaip j garbino, kokius tur jo visuomen s ir politinio gyvenimo principus ...“

Prie K. Tiškevi iaus veikalo nebuvo galima prid ti Neries aukštupio žem lapio, kurio originalas yra Vilniaus universiteto bibliotekoje. Daugiau žini apie Neries monografij ir kai kuriuos kitus darbus paskelbiau 1931 ir 1932 metais „Židinyje“ (Lietuvos upi monografijos).

Nenusiminkime, kad dabar m s visuomen mažai domisi istorijos, geografijos ir apskritai mokslo literat ra. Ateis laikas, kada m s darbai, kaip dabar Schröterio knygut , bus branginami daugiau, kaip menkas auksas. Kai mums siunt iš Krokuvos „Schröterio“ broši r , jos pareikšta vert , trigubai didesn už auks , sudar sensacij Kauno muitin je...